

معرفتی فراهم آورده اند. باید افزود که در آغاز فصلنامه نامه هایی از چند شخص شهیر خطاب به آقای رهبر هست که در آن از دریافت دفترهای سابق ایران زمین تشکر کرده و خدمت فرهنگی ایشان را ستوده اند. از آن جمله است نامه جناب وایتز سکر رئیس جمهور دانشمند آلمان که برای آقای رهبر یک سند افتخار است.

بخش زبانها و تمدنهای خاور نزدیک، دانشگاه شیکاگو

تورج دریایی

Au Carrefour des Religions Melanges
Offerts a Philippe Gignoux
ed. Rika Gyselen (Res Orientales VII)
Leuven, Belgium: Peeters Press, 1995

«در چهاراه مذاهب آمیخته»

تقدیم به فیلیپ ژینو

صفحات: ۲۱۱

فیلیپ ژینو یکی از ارزشمندترین محققان و ایران شناسان فرانسوی ست که در سی سال گذشته درباره تاریخ و ادبیات و مذاهب ایران به مطالعه و تحقیق پرداخته است. اهمیت کار او در آن است که به اسناد فرهنگی (Material culture) برای بازسازی تاریخ و فرهنگ ایران ساسانی توجه خاص کرده است. او در اوائل کارش به جمع آوری آثار این دوره، به خصوص سکه ها و مهرهای ساسانی پرداخت که آنها را می توان در *Studia Iranica* چاپ پاریس یافت. ژینو فقط به جمع آوری این آثار اکتفا نکرد، بلکه کتیبه های کردیر، موبد بزرگ قرن سوم میلادی و چند کتاب پهلوی را نیز ترجمه کرد و درباره مذهب زرتشتی نیز مطالعات مهمی انجام داد.

در کتاب حاضر، مقالات ۲۶ تن از دانشمندان و محققان که به افتخار فیلیپ ژینو نوشته و به وی اهدا کرده اند چاپ شده است. تمام مقاله ها درباره ایران نیست و ما در این مقاله، تنها به معرفی مقاله هایی می پردازیم که به ایران اختصاص دارند.

مقاله A.D.H. Bivar درباره تشابه نقش پادشاهان ساسانی در حال شکار است با نگاره میترا. نویسنده تاکید می کند که پادشاهان در این نقوش مظهر داور مرگ و زندگی هستند. او به این نتیجه می رسد که آیین میترا به همراه دین زرتشت در دوران ساسانی رواج داشته و این موضوع را می توان در نقشهای ظروف دوره ساسانی نیز دید.

Duchesne-Guillemin با بررسی نظرهای مختلف درباره زرتشت و دین او، نشان می دهد که چه اندازه درباره این پیامبر و آیینش نظرهای متفاوت اظهار شده است. او این

مهم را نیز یاد آور می شود که دانشمندان قرن نوزدهم و بیستم فقط با در دست داشتن ۱۷ یسنا از اوستا، زرتشت را به گونه های مختلف معرفی کرده اند و با تکیه بر تخیلات خود او را از عارف تا کسی که فقط به فکر تشریفات مذهبی بوده است نمایانده اند.

R.E. Emmerick مقاله خود را درباره نسخه های خُتنی کتابخانه انستیتو سنت پترزبورگ نوشته، و ۷۴ کلمه خُتنی را از لحاظ دستوری و ساختار آنها مورد توجه قرار داده و تفسیر کرده است. این مقاله تعداد زیادی واژه به فرهنگ خُتنی افزوده است. یکی از مهمترین نکات در این متون، کلمه خُتنی Pharra است که همان «فر» فارسی ست. در گذشته این کلمه فقط به عنوان یکی از کلمات مخصوص در مذهب بودایی فرض شده بود، و این اولین بار است که در متون خُتنی نیز این کلمه را به معنی فر می توان یافت.

R.N. Frye درباره کیش زرتشتی در شرق و غرب ایران و تفاوت توسعه آن در این دو منطقه به تحقیق پرداخته است. نویسنده پس از بحثی درباره رواج این دین در زمان هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان، بر این باور است که با توجه به جو مکانی و زمانی نباید گمان برد که در آن دوران یک دین واحد زرتشتی در تمام فلات ایران وجود داشته است. وی در پایان مقاله به این نتیجه می رسد که دولت و دین سازمان یافته ساسانی در غرب ایران با حمله اعراب به ایران سقوط کرد، ولی در شرق ایران، چون این مذهب سازمان و تشکیلات خاصی نداشت، اوضاع دیگری به وجود آمد. به گفته نویسنده، در دوران ساسانیان بازرگانان مقام والایی نداشتند، ولی در شرق ایران، سعیدیان مردمی تاجر پیشه بودند و چون دین اسلام با نظر موافق به تجارت می نگریست، بازرگانان به خصوص در شرق ایران سریعتر از دیگران به دین اسلام گرویدند و در زمان خلفا نیز داد و ستد خود را توسعه بخشیدند.

G. Gnoli درباره یک سنگنوشته آرامی که در اواخر قرن دوم یا سوم میلادی نوشته شده به تحقیق پرداخته و در پایان مقاله ترجمه ای از آن را ارائه داده است. او به خصوص درباره کلمه «شکار» به بحث پرداخته و به این نتیجه رسیده است که این کلمه آرامی sqrt از زبان ایرانی وام گرفته شده است.

F. Grenet در مقاله جالب خود درباره تصاویر محلی به نام دختر نوشیروان در افغانستان که در قرن هشتم میلادی نقش شده سخن گفته است و آن نگاره را که قبلاً اهورامزدا می پنداشتند با میترا یکی دانسته و برای اثبات آن دلایل قانع کننده ای ارائه داده است.

یکی دیگر از مقالات ارزنده این مجموعه را R. Gyselen درباره مهرهای موبدان ساسانی نوشته است. وی تمام مهرهای موجود را در این مطالعه گرد آورده و با مطالعه

تصاویر آنها به نتیجه‌های جالبی رسیده است. از جمله این که در دربار ساسانی، مراسم مذهبی متفاوتی وجود داشته و آن به علت ستایش دیگر ایزدان مانند میترا و آناهیتا بوده است. نویسنده با استفاده از نقشهای روی مهرها تفاوت آنها را نشان داده است و در پایان مقاله اسامی تمام مغهایی را که بر روی مهرها دیده می‌شوند ارائه داده است.

J. Harmatta دربارهٔ مذاهب مختلف در شرق امپراطوری ساسانی تحقیق کرده و دربارهٔ تطبیق انواع مذاهب در امپراطوری کوشان به مطالعه پرداخته و به این نتیجه رسیده است که با تسخیر این امپراطوری به توسط ساسانیان در قرن چهارم میلادی، این مذاهب در شرق شاهنشاهی ساسانی همچنان ادامه یافتند.

یکی دیگر از مقاله‌های جالب دربارهٔ دخمه‌های پارسیان و کارکرد و ساختن آنهاست همراه با نقشهٔ دخمه. در این مقاله موبد فیروز کوتوال (Kotwal) دربارهٔ دلیل گذاشتن جسد انسان در دخمه‌ها به بحث پرداخته و اظهار داشته است که از این راه، پس از پاک شدن اجساد در زیر نور خورشید و سپس خورده شدن آنها توسط لاشخورها، زمین را از نجاست پاک می‌کنند. به گفتهٔ وی در حدود یک صد دخمه در هند و پاکستان یافت می‌شود که این بسیار جالب است. مؤلف دربارهٔ آماده کردن دخمه‌ها و ساختن آنها و مراسم لازم اطلاعات مهمی داده است و در پایان مقاله نیز دربارهٔ کارکرد معنوی دخمه به بحث پرداخته و گوشزد نموده است که موبدان با کمک مراسم مذهبی نیزنگ و مانترای مقدس، با نجاستی که در دخمه‌ها وجود دارد، با اهرمن مبارزه کرده و آنها را در آن جا از بین می‌برند. در این کتاب چند مقاله هم به متون پهلوی و ترجمهٔ آنها اختصاص داده شده است:

P.G. Kreyenbroek قسمتی از متن پهلوی «دادستان دینگ» را که در قرن نهم نوشته شده و دربارهٔ اوضاع زرتشتیان اطلاعات مهمی به ما می‌دهد ترجمه و تفسیر کرده است. قسمت ترجمه شده دربارهٔ اوضاع زردشتیان در قرن نهم میلادی و مسؤولیت موبد آن زمان منوچهر است.

مقاله ای از زنده یاد احمد تفضلی دانشمند گرانمایهٔ ایرانی در بارهٔ فصل ۲۶ کتاب دینکرد در این مجموعه چاپ شده است. نام این فصل در دینکرد، ارتشتاران می باشد که ترجمهٔ هجدهمین نسک اوستاست، بخشی از اوستا که اکنون در دست نیست. این مقاله اطلاعات مهمی دربارهٔ سپاهیان در اختیار ما قرار می‌دهد و نشان می‌دهد که در آن زمان دربارهٔ وسایل جنگی، آذوقه، و لباس قوانین به خصوصی وجود داشته است. همچنین دربارهٔ طبقات مختلف سپاه و کارهایی که قبل یا بعد یا در حین جنگ باید انجام داد مطالبی را تذکر داده شده است.

G. Lazard با نگاهی به اشعار عمر خیام، به خصوص ۱۶ رباعی از او و برداشت خیام از مذهب به این نتیجه رسیده که این شاعر و دانشمند قرن یازدهم میلادی منکر خدا بوده است.

P. Lecoq درباره گاماتا، مغ معروف جانشین کمبوجیه تحقیق کرده است. در کتیبه بیستون، داریوش درباره تجدید نظم در امپراطوری سخن گفته است. نویسنده به قسمتی از کتیبه پرداخته که مربوط به ساختن معابدی است که گاماتا خراب کرده بوده است. در این قسمت به کلمه ayadana بر می خوریم. لوکک بر این نظریه است که با توجه به کتیبه مشابه بابلی آن نباید پنداشت که ayadana به معنی معبد است. او با استفاده از منابع یونانی مانند هرودوت یادآوری می کند که ایرانیان مجسمه یا معبد نمی ساختند، پس نمی توان این کلمه را معبد دانست، او کلمه ayadana را نوعی از مراسم خاص مذهبی معنی کرده است. ملیکیان شیروانی در مقاله خود درباره جامهای که نام رکاب دارند تحقیق کرده و هویت آنها را مشخص ساخته است.

مقاله جالب دیگر نوشته A. Panaino اوستا شناس ایتالیایی است که درباره سه بهشت در دین زرتشتی به مطالعه پرداخته و با مقایسه با متون هندی، یونانی، و میانرودانی تأثیر و نفوذ و اصل این باور میانرودانی را در مذهب زرتشتی نشان داده است. این نظریه بسیار مهم است چون در پانویس مقاله احتمال نفوذ فرهنگ و مذهب میانرودان را در چند موضوع مختلف ذکر کرده و اهمیت این تمدن را در شکل گیری تمدن ایران یاد آور شده است.

J. Russell در مقاله خود با نگاه به سه متن فارسی که به خط ارمنی نوشته شده، ادامه نفوذ و تبادل فرهنگی بین دو ملت را بین قرون سیزدهم تا پانزدهم نشان داده است.

S. Shaked در باره مهرهای متعلق به یهودیان در زمان ساسانیان تحقیق کرده و فهرست کاملی از آنها را ارائه داده است. وی همچنین کتیبه کوچکی را نیز که در هیمالیا به خط و زبان عبری نوشته شده و چند شیء دیگر با خط عبری را که متعلق به دوران اسلامی است ترجمه کرده است.

دو مقاله Simis Williams و W. Sundermann ترجمه دو متن مهم به زبان سغدی است که درباره اوضاع بازرگانی مانویان اطلاعاتی به دست می دهد.

P.O. Skjareso در باب مذهب زرتشتی و جهان بینی مانوی تحقیق کرده و تئوری های گوناگون درباره رابطه دین مانوی با دیگر ادیان به بحث پرداخته و در پایان به این نتیجه رسیده است که کردیر در جواب گویی به باورهای مانی درباره مکان روح انسان پس از مرگ در مذهب خود، داستان سفر روحش به آن دنیا را که در کتیبه او می توان یافت

اختراع کرده است.

در آخرین مقاله، M. Tardiau دربارهٔ مذهب مانوی و نفوذ منابع سریانی در شکل‌گیری یکی از این اعتقادات به تحقیق پرداخته است.

در این کتاب همچنین فهرست تمام مقاله‌ها و زندگینامه ژینو به توسط R. Gyselen گردآوری و چاپ شده است. با نگاهی به نوشته‌های ژینو عمق کار این دانشمند آشکار می‌شود. کتاب «در چهارراه مذاهب آمیخته»، یادبود شایسته‌ای است برای فیلیپ ژینو، ایران‌شناس نامدار.

بخش تاریخ، دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون

